

H. P. Grice

JELENTÉS*

Vizsgáljuk meg a következő mondatokat:

„Azok a foltok himlőt jelentenek (jelentettek).”
 „Azok a foltok számomra nem jelentettek semmit sem, az orvos számára azonban himlőt jelentettek.”
 „A jelenlegi költségvetés azt jelenti, hogy nehéz évünk lesz.”

1. Nem mondhatom, hogy „Azok a foltok rajta himlőt jelentettek, de neki nem volt himlője”, és azt sem mondhatom, hogy „A jelenlegi költségvetés azt jelenti, hogy nehéz évünk lesz, de nem lesz nehéz évünk”. Vagyis a fentiekhez hasonló esetekben *x* azt jelentette, hogy *p* és az *x* azt jelenti, hogy *p* magába foglalja (entails) *p*-t.

2. Az „Azok a foltok himlőt jelentenek (jelentettek)” mondatból semmiféle következtetést nem vonhatok le arra vonatkozóan, hogy „mit akartak jelenteni, milyen jelentést akartak kifejezésre juttatni azok a foltok”; például nem mondhatom, hogy „Amit azok a foltok jelenteni akartak, az az volt, hogy neki himlője van”. Hasonló módon, a költségvetésre vonatkozó állításból nem vonhatom le azt a következtetést, hogy „Amit a jelenlegi költségvetés jelenteni akar, az az, hogy nehéz évünk lesz”.

3. Az „Azok a foltok himlőt jelentettek” mondatból semmiféle következtetésre nem juthatok azzal kapcsolatban, hogy egy- vagy másvalaki ezt vagy azt akarta volna kifejezni azokkal a foltokkal. *Mutatis mutandis*, ugyanez igaz a jelenlegi költségvetésről szóló mondat esetében is.

4. A fenti példák közül egyik sem helyettesíthető úgy, hogy a „jelent(és)” szót követő mondat vagy kifejezés idézőjelben álljon. Tehát az „Azok a foltok himlőt jelentettek” mondat nem alakítható át úgy, hogy „Azoknak a foltoknak a jelentése 'himlő' ” vagy „Azoknak a foltoknak a jelentése, (hogy) 'neki himlője van' ”.

5. Másfelől viszont a fenti példák mindegyike helyettesíthető olyan mondattal, amely az „Az a tény, hogy...” kifejezéssel kezdődik: például „Az a tény, hogy neki azok a foltjai voltak, azt jelentette, hogy himlője volt”, és „Az a tény, hogy a jelenlegi költségvetés olyan, amilyen, azt jelenti, hogy nehéz évünk lesz”.

* Meaning. *Philosophical Review*, 67, 1957:377–388. Fordította: Terestyéni Tamás.

Most állítsuk szembe a fenti mondatokat a következőkkel:

„Az a három csengetés (a buszon) azt jelenti, hogy 'a busz megtelt'. ”
 „Az a megjegyzés, hogy 'Kovács egyedül nem tud felülkerekedni a gondjain és a konfliktusain', azt jelenti, hogy Kovács nélkülözhetetlennek érzi a feleségét.”

1. Használhatom az első mondatot úgy, hogy utána azt mondom: „De a busz valójában nem telt meg – a kalauz tévedett”; és használhatom a másodikat úgy, hogy utána azt mondom: „De Kovács már hét éve elhagyta őt”. Vagyis ezekben az esetekben *x* azt jelenti, hogy *p*, és az *x* azt jelentette, hogy *p* nem foglalja magába *p*-t.

2. Az első mondat alapján tehetek valamiféle állítást arra vonatkozóan, hogy „mit akart jelenteni, milyen jelentést akart kifejezni” az idézett megjegyzés.

3. Az első mondat alapján levonhatom azt a következtetést, hogy valaki (a kalauz) a csengetéssel ki akarta fejezni, vagy legalábbis kifejezni akarkahatta volna (azt a jelentést), hogy a busz megtelt, és ugyanígy érvelhetek a második mondat esetében is.

4. Az első mondat helyettesíthető olyan formában, amelyben a „jelent(és)” szót követő kifejezés idézőjelben áll, azaz „Annak a három csengetésnek a jelentése az, (hogy) 'a busz megtelt'.” Ugyanez áll a második mondatra.

5. Az a mondat, hogy „Az a tény, hogy három csengetés hallatszott, azt jelenti, hogy a busz megtelt” nem helyettesíti az első példamondat jelentését. Mindkettő igaz lehet, de még csak megközelítőleg sem azonos a jelentésük.

Amikor a „jelent”, „jelent valamit”, „azt jelenti, hogy” kifejezéseket abban az értelemben használjuk, ahogy a példamondatok első csoportjában tettük, akkor *e* kifejezések *természetes* értelméről fogunk beszélni. Amikor viszont úgy használjuk őket, mint a példamondatok második csoportjában, akkor *e* kifejezések *nem természetes* értelméről fogunk beszélni. A nem természetes értelem megkülönböztetésére a „nem természetesen jelent(i)” és a „nem természetes jelentés” terminusokat fogjuk használni.

A megfelelő előrehaladás érdekében javaslom, hogy a „jelent” természetes értelméhez soroljuk azt az esetet is, amelyet olyan felépítésű mondatokkal lehet példázni, mint „A (*x* útján) így és így akar *tenni*”, ahol *A* egy humán ágens. Ezzel szemben, mint a példák is mutatják, a „jelent” nem természetes értelméhez azokat az eseteket sorolom, amelyeket olyan felépítésű mondatokkal ragadhatunk meg, mint „A azt (a jelentést) akarja kifejezésre juttatni *x* útján, hogy...”. (Ez ugyan túlegyszerűsítés, de sok mindent megmutathat.)

Nem állíthatom, hogy a „jelent” összes használata könnyen, nyilvánvalóan és szorosan a két megkülönböztetett csoport egyike alá esik; de nem hiszem, hogy a legtöbb esetben legalábbis nem hajolhatnánk határozottan afelé, hogy a „jelent” használatát éppen az egyik vagy éppen a másik csoportba soroljuk. Most a következő kérdés vetődik fel: „Mit lehet még mondani a különbségről az olyan esetek között, amikor a szót természetes értelemben használják, és amikor nem természetes értelemben használják?” E kérdés felvetése természetesen nem tiltja meg, hogy a „nem természetes” jelentés magyarázatát a „jelent” természetes értelmének terminusaiban igyekezzünk megadni.

Azt hiszem, hogy a természetes és a nem természetes jelentés megkülönböztetésének kérdése lényegében ugyanaz, mint amit az emberek akkor tesznek fel, amikor a „természetes” és a „konvencionális” jelek megkülönböztetése iránt érdeklődnek. Úgy vélem azonban, hogy az én fogalmazásom jobb. Azon dolgok között ugyanis, amelyek nem természetesen jelenthetnek valamit, vannak olyanok is, amelyek nem jelek (pl. a szavak nem azok), vagy nem konvencionálisak semmiféle hétköznapi értelemben (pl. bizonyos gesztusok); ugyanakkor néhány dolog, amely természetesen jelent valamit, nem jele annak, amit jelent (vö. a jelenlegi költségvetésről szóló példa).

Első lépésként szeretném megvizsgálni, és egyben elvetni azt, amit kauzális típusú válasznak nevezhetnénk arra a kérdésre vonatkozóan, hogy „Mi a nem természetes jelentés?” Mondhatnánk például, többé-kevésbé C. L. Stevensonnal együtt,¹ hogy ahhoz, hogy *x* nem természetesen jelentsen valamit, kétféle tendenciának, kétféle irányultságnak kell érvényesülnie: *x*-nek rendelkeznie kell egy arra irányuló tendenciával, hogy egy hallgató-ságban valamiféle (kognitív vagy egyéb) attitűdöt váltson ki, és rendelkeznie kell – a beszélő esetében – egy olyan tendenciával, amely arra irányul, hogy *x*-et magát éppen ez az attitűd hívja elő, ahol ezek a tendenciák „azon kidolgozott kondicionálási folyamat által meghatározottak, amely a kommunikációban a jelek használatáról gondoskodik”.² Világos, hogy ezzel nem jutunk messzire.

1. Vegyünk szemügyre egy olyan esetet, amelyben egy megnyilatkozás, ha egyáltalán jelent valamit, nem természetesen leíró vagy informatív jellegű, és következésképpen a releváns attitűd egy kognitív attitűd, például, egy hiedelem lesz (a „megnyilatkozás” szót úgy használjuk, mint egy semleges szót, amely a nem természetes jelentés bármely esetére jól alkalmazható; ez a szó rendelkezik a megfelelő aktus-tárgy többértelműséggel). Nem kétséges, hogy sok emberben él egy arra irányuló tendencia, hogy frakkot öltön, amikor arra gondol, hogy táncolni megy, és az sem kétséges, hogy sok emberben van arra irányuló tendencia, hogy amikor azt látja, hogy valaki frakkot ölt, arra következtessen, hogy az illető táncba készül menni. Kielégíthet bennünket, hogy az, hogy valaki frakkot ölt, nem természetesen jelenti azt, hogy az illető táncba készül menni? (Vagy jelent egyáltalán valamit nem természetesen a frakk felöltése?) Nyilvánvalóan nem. Az sem segít, ha arra a fenti idézetre hivatkozunk, hogy ezek a tendenciák „kidolgozott kondicionálási folyamat által meghatározottak...”. Ha ugyanis ez azt akarja jelenteni, hogy a válasz, amit a frakk felöltésének megpillantása vált ki, valamilyen módon megtanult, elsajátított dolog, az még nem fogja kizárni a vizsgált esetet a nem természetes jelentés esetei közül. Ha viszont komolyan kell vennünk az idézet második felét is („...amely a kommunikációban a jelek használatáról gondoskodik”), akkor a nem természetes jelentés magyarázata nyilvánvalóan cirkuláris. Éppígy azt is mondhatnánk, hogy „*x* akkor jelent valamit nem természetesen, ha a kommunikációban használják”, ami ugyan igaz, de nem visz előre.

2. Ha ez még nem elég, van itt egy másik nehézség, amelyet Stevenson is elismer (azt hiszem, valóban erre a nehézségre gondolt): hogyan kerülhetjük el az olyan megállapításokat, hogy pl. a „János nagytermetű”, része annak, amit a „János atléta” jelent, hiszen ha valakinek azt mondjuk, hogy János atléta, az arra irányuló tendenciával bírhat, hogy előhívjon benne egy hiedelmet, miszerint János nagytermetű. Stevenson egy lingvisztikai szabályt hív segítségül, nevezetesen a nyelv egy olyan megengedő szabályát, hogy „az

atléták kistermetűek is lehetnek”. Ez azt eredményezi, hogy a szabályok nem tiltják meg, hogy „kistermetű atlétáról” beszéljünk. De miért is nem tilos „kistermetű atlétákról” beszélni? Nem azért nem tilos, mert a „kistermetű atléta” nem minősül rossz grammatikának vagy udvariasságnak stb., hanem bizonyára azért nem, mert a „kistermetű atléta” nem jelentésnélküli (vagy ha ez túl erős, nem sérti meg a jelentésnek az érintett kifejezésekre vonatkozó szabályait). Ez azonban, úgy tűnik, egy másik körbe zár bennünket. Emellett az a kérdés is felmerül, hogy ha itt megengedett dolog szabályokhoz fordulni annak érdekében, hogy megkülönböztessük azt, amit valami jelent, attól, amit szuggerál, amit sugall, akkor miért nem lehetett ezt korábban is megtenni, például a sóhajtasok esetében, amelyeknek vizsgálatában a kondicionálás általi meghatározottsággal kapcsolatos megállapítását Stevenson eredetileg bevezette.

Egy ilyen kauzális elméletnek a további gyengesége az, hogy – még ha el is fogadjuk, úgy, ahogy van – csakis olyan állítások elemzéséhez juttat bennünket, amelyek egy „jel” *sztenderd* vagy általában vett jelentésére vonatkoznak. Nem gondoskodik azoknak az állításoknak a kezeléséről, amelyek azzal foglalkoznak, hogy valamely beszélő vagy író valamely partikuláris alkalommal milyen jelentést akar kifejezni egy jellel (amely jelentés eltérhet a jel *sztenderd* jelentésétől); az sem világos, hogyan lehetne az elméletet erre alkalmassá tenni. Még tovább is lehet menni a kritikában, és ki lehet jelenteni, hogy a kauzális elmélet nem ismeri fel azt a tényt, hogy az (általában vett) jelentést annak terminusaiban kell megmagyarázni, hogy a jel használói milyen jelentést akarnak kifejezni vele valamely partikuláris alkalommal; és így az utóbbi fogalom, amely a kauzális elméletben megmagyarázatlan marad, az igazán alapvető. Én hajlok a radikálisabb kritika felé, bár tudatában vagyok az ügy ellentmondásosságának.

Nem javaslom, hogy a „kauzális tendencia”-típusból további elméleteket vizsgálgassunk. Az a gyanúm, hogy egyetlen ilyen elmélet sem tudja elkerülni az általam kifejtettekhez hasonló nehézségeket anélkül, hogy végképp el ne veszítené azt a jogát, hogy ilyen típusú elméletként tartsák számon.

Én most egy ettől eltérő, és remélem, ígéretesebb irányban próbálkozom. Ha meg tudjuk világítani annak a jelentését, hogy

„*x* nem természetesen jelent valamit (valamely partikuláris alkalommal)”

„*x* nem természetesen jelenti (valamely partikuláris alkalommal) azt, hogy ...”

és annak jelentése, hogy

„A nem természetesen fejez ki egy jelentést *x* útján (valamely partikuláris alkalommal)”

„A nem természetesen fejezi ki (valamely partikuláris alkalommal) *x* útján azt (a jelentést), hogy ...”

akkor ez feltehetőleg segítségünkre lehet, amikor azzal állunk szemben, hogy

„*x* nem természetesen jelent valamit (általában)”

„*x* nem természetesen jelenti (általában) azt, hogy ...”

„A nem természetesen fejez ki egy jelentést x útján (általában)”
 „A nem természetesen fejezi ki x útján (általában) azt (a jelentést), hogy...”

és segít megmagyarázni olyan dolgokat, mint „ugyanazt jelenti”, „megérti”, „implikálja” stb. Pillanatnyilag hadd tegyünk úgy, mintha csak olyan megnyilatkozásokkal lenne dolgunk, amelyek informatívak vagy leírók lehetnek.

Az első lépés az a javaslat lehetne, hogy az „ x nem természetesen jelent valamit”, akkor igaz, ha x -szel a használója egy hiedelmet szándékozik kiváltani valamely hallgatóságban és a hiedelem az, amit x nem természetesen jelent. Ez azonban nem vezet eredményre. Otthagytam a zsebkendőt egy gyilkossági jelenet közelében azzal a szándékkal, hogy a detektívben azt a hiedelmet indukáljam, hogy B volt a gyilkos; azonban aligha mondhatnánk, hogy a zsebkendő (vagy az otthagysa általam) egyáltalán jelent valamit nem természetesen, vagy, hogy én az otthagysával nem természetesen fejezem ki azt (a jelentést), hogy B volt a gyilkos. Nyilvánvalóan legalább azt hozzá kell a fentiekhez tennünk, hogy ahhoz, hogy x jelentsen valamit nem természetesen, nem elég, hogy e hiedelem előhívásának szándékával lett „kimondva”, hanem az is szükséges, hogy a „kimondó” személy azt is szándékolja, hogy egy „hallgatóság” felismerje a szándékát a megnyilatkozás mögött.

Ez, bár talán jobb, még nem elég jó. Vizsgáljuk meg a következő eseteket:

1. Heródes megajándékozta Salomét Keresztelő Szent János fejével.
2. Rosszul érezve magát, egy gyermek felhívja az anyja figyelmét arra, hogy milyen sápadt (abban a reményben, hogy az anyja levonja a következtetést és segít rajta).
3. A porcelánt, amelyet a lányom eltört, hagyom szanaszét heverni, hogy a feleségem lássa.

Úgy tűnik, hogy itt olyan esetekkel van dolgunk, amelyek kielégítik a nem természetes jelentés eddig megadott feltételeit. Heródesnek például szándékában állt kiváltani Saloméban azt a hiedelmet, hogy Keresztelő Szent János halott, és nem kétséges, azt is szándékolta, hogy Salome felismerje azon hiedelem kiváltásának szándékát, hogy Keresztelő Szent János halott. Hasonlóképpen így van ez a többi esetekben is. Mégsem hiszem, hogy azt mondhatnánk, hogy itt a nem természetes jelentés eseteivel van dolgunk.

Amit mi akarunk megtalálni, az olyan dolgok közötti különbség, mint például, „tudatosan és nyíltan tudatni valakivel valamit” és „mondani valamit” vagy „elérni, hogy valaki higgyen valamit” és „mondani valamit”.

A kivezető út talán a következő lehet. Hasonlítsuk össze az alábbi két esetet:

1. Mutatok X úrnak egy fényképet, amelyen Y úr túlzott bizalmasságban látható X úr feleségével.
2. Rajzolok egy képet, amelyen Y úr hasonlóképpen látható X úr feleségének társaságában, és megmutatom X úrnak.

Tagadom, hogy az (1) esetben a fénykép (vagy az általam történő bemutatása X -nek) bármit is jelent nem természetesen; ugyanakkor állítom, hogy a (2) esetben a kép (vagy az általam történő megrajzolása és bemutatása) nem természetesen jelent valamit (azt, hogy Y túlzottan bizalmas), vagy legalábbis, hogy én általa nem természetesen akartam kifejezni azt (a jelentést), hogy Y túlzottan bizalmas. Mi a különbség a két eset között? Az (1) esetben az a körülmény, hogy X elismer-e részemről egy olyan hiedelem kiváltására irányuló szándékot, hogy a felesége és Y között van valami, (többé-kevésbé) irreleváns abból a szempontból, hogy a fénykép ezt a hatást eredményezi. X a fénykép által akkor is indítva lenne arra, hogy legalábbis gyanakodjon a feleségére, ha én a helyett, hogy megmutattam volna neki, a szobájában hagytam volna „véletlenül”, de úgy, hogy tudatában lettem volna ennek. A (2) esetben viszont a rajzomnak X -re gyakorolt hatása azon múlik, hogy felismeri-e azt a szándékot, hogy informálni akarom (azt akarom, hogy higgyen valamit) a feleségéről, vagy úgy veszi, hogy csupán firkálgatok vagy egy művészi alkotást akarok létrehozni.

Úgy tűnik azonban, most egy további nehézséggel találjuk magunkat szemben, ha elfogadjuk ezt az elemzést. Vizsgáljuk meg, mondjuk, mi történik akkor, amikor a szemöldökünket ráncoljuk. Ha én spontánul ráncolom a szemöldököm, az események szokásos menetében ezt valaki, aki éppen rám néz, úgy kezelheti, mint az elégedetlenségnek, a bosszúságnak a természetes jelét. De ha tudatosan is ráncolom a szemöldököm (hogy kifejezzem elégedetlenségemet), a rám néző személytől – még annak feltevésével együtt is, hogy felismerte szándékot – most is csak azt a következtetést lehet várni, hogy elégedetlen vagyok. Mivel a rám néző személy reakciójában nem várható semmiféle különbség aszerint, hogy a szemöldökráncolásomat spontánul fogta fel, vagy pedig olyannak, amely információátadást szándékol, nem azt kellene-e mondanunk, hogy az én (tudatos) szemöldökráncolásom semmit sem jelent nem természetesen? Azt hiszem, ez a nehézség leküzdhető. Ámbár általában a tudatos szemöldökráncolásnak ugyanaz lehet a hatása (ami az elégedetlenséggel kapcsolatos hiedelem kiváltását illeti), mint a spontán szemöldökráncolásnak, mégis, csak akkor várható, hogy ugyanaz lesz a hatása, ha a „hallgatóság” úgy fogja fel, mint amivel elégedetlenséget szándékoztak kifejezni. Azaz, ha félretesszük a szándék felismerését és csak a többi körülményeket hagyjuk meg (ezekhez sorolva a szemöldökráncolásnak tudatosként történő felismerését), a szemöldökráncolás hiedelemkiváltó tendenciája erejét veszti vagy megszűnik.

Talán a következőképpen foglalhatnánk össze, mi szükséges ahhoz, hogy azt mondassuk, A valamilyen jelentést akar kifejezni x útján. A-nak x -szel szándékolnia kell egy hiedelem kiváltását valamilyen hallgatóságában, továbbá szándékolnia kell, hogy megnyilatkozását úgy ismerjék fel, mint ami ezzel a szándékkal (vagyis a hiedelem kiváltásának szándékával) jött létre. De ez a két szándék nem független egymástól; A ugyanis azt is szándékolja, hogy (a hiedelem kiváltására irányuló) szándékának a felismerése szerepet játsszon a hiedelem kiváltásában; ha ez utóbbi nem történik meg, akkor valami baj lesz A szándékainak teljesülésével. Mi több, A-nak az a szándéka, hogy (a hiedelem kiváltására irányuló) szándékának felismerése szerepet játsszon a hiedelem kiváltásában, azt hiszem, implikálja, hogy A feltételezi bizonyos események meglétét arra vonatkozóan, hogy szándékának felismerése ténylegesen szerepet fog játszani a hiedelem kiváltásában, és nem

tekinti magától értetődőnek, nyilvánvalónak, hogy az attitűd megjelenik a hallgatóságban, akár felismerte a megnyilatkozás mögötti szándékot, akár nem. Röviden azt mondhatjuk, hogy az „A nem természetesen fejez ki egy jelentést x útján” megközelítően azzal ekvivalens, hogy „A x -et azzal a szándékkal nyilatkozta, hogy egy hiedelmet váltson ki ezen szándék felismerése révén”. (Úgy tűnhet, hogy ez egy reflexív paradoxont hoz magával, valójában azonban nem.)

Most már félredobhatjuk azt az ideiglenesen kijelölt korlátozott célt, hogy csak az „informatív” esetekkel kell foglalkoznunk. Kezdjük a felszólítások vagy a kvázifelszólítások néhány példájával. Tegyük fel, hogy egy nagyon kapzsi, pénzsóvár ember van a szobámban, és én azt akarom, hogy elmenjen, ezért kidobok egy bankjegyet az ablakon. Van itt valamilyen megnyilatkozás nem természetes jelentéssel? Nincs, mivel amikor kidobom a pénzt az ablakon, nem áll szándékomban, hogy a célom felismerése bármilyen módon is hatással legyen annak elérésére, hogy távozzon. Ez a fénykép esetével párhuzamos. Másfelől viszont ha az ajtóra mutatok és elkezdem finoman kifelé taszigálni, amely egy nem természetes jelentésű megnyilatkozást konstituál, mivel szándékomban állt, hogy (távozására irányuló) szándékom felismerése hatással legyen távozásának meggyorsítására. Hasonló eset lehet az, amikor egy rendőr úgy állít meg egy kocsit, hogy eléáll, és amikor úgy, hogy int a karjával.

Vagy, hogy az esetek egy másik típusát nézzük, tegyük fel, hogy én egy vizsgáztató vagyok. Ha megbuktatok egy embert, akkor ezzel fájdalmat vagy méltatlankodást vagy sértődést okozhatok; ha gyűlölködő természetem van, akkor szándékolhatom is ezt a hatást és szándékolhatom azt is, hogy ő ezt a szándékomat felismerje. De aligha hajlanék arra, hogy azt mondjam, megbuktatása jelent valamit nem természetesen. Másfelől viszont azt az esetet, hogy megtagadok valakit az utcán, hajlamos vagyok a nem természetes jelentés esetei közé sorolni; hajlandóságomat az a tény magyarázza, hogy nincs okom azt várni, hogy az illető méltatlankodjon vagy megsértődjön, hacsak nem ismert fel részemről olyan szándékot, hogy én éppen így akartam rá hatni (vö. ha az egyetemen, ahol dolgozom, leállítanák a teljes fizetésem, azzal vádolnám őket, hogy tönkretettek; ha 2/6-ával csökkentenék, azzal vádolnám őket, hogy inzultáltak engem; valamely közbeeső összegnél nem tudnám pontosan, hogy mit mondjak).

Most talán megtehetjük a következő általánosításokat.

(1) Az „A nem természetesen fejezett ki egy jelentést x útján” (megközelítőleg) ekvivalens azzal, hogy „A az x megnyilatkozással valamilyen hatást szándékolt kiváltani egy hallgatóságban ezen szándék felismerése révén”; és hozzátehetjük, hogy arra a kérdésre, hogy mit (milyen jelentést) akart A kifejezni, a szándékolt hatás specifikálása adja meg a választ (ámbar, természetesen, nem lehet mindig egy olyan egyenes és kompakt választ adni, amely egy tárgyi mellékmondatban fejeződik ki, „azt a hiedelmet, hogy...”).

(2) Az „ x jelent valamit” (megközelítőleg) ekvivalens azzal, hogy „valaki nem természetesen fejez ki egy jelentést x útján”. Itt megint előfordulhatnak olyan esetek, ahol ez a meghatározás nem működik elég pontosan. Hajlok arra, hogy azt mondjam, amikor a közlekedési lámpa pirosra vált, az nem természetesen jelenti, hogy a forgalomnak meg kell állnia; de elég furcsa lenne azt mondani, hogy „valaki (Közlekedésrendszet) nem természetesen

fejezi ki a piros fényre történő váltással azt (a jelentést), hogy a forgalomnak meg kell állnia”. Mindazonáltal *valamiféle* referencia valakinek a szándékára mégiscsak fellelhető.

(3) Az „ x (általában) azt jelenti nem természetesen, hogy...” első lépésben olyan állítással vagy olyan állítások diszjunkciójával lehet ekvivalens, amelyek arra vonatkoznak, hogy „az emberek” (meghatározatlan emberek sokasága) milyen hatást szándékolnak (a „felismerés”-re vonatkozó megszorítások mellett) elérni x útján. Erről kell egynéhány szót mondanom.

Szóba jöhet-e bármilyen hatás, vagy vannak olyan esetek is, amelyekben szándékolnak ugyan (a „felismerésre” vonatkozó megszorítások mellett) valamilyen hatást, mégsem beszélhetünk nem természetes jelentésről? Tegyük fel, hogy találtam egy embert, akivel úgy áll a dolog, hogy miután azt mondtam neki, hogy amikor egy bizonyos rőfögő hangot adok, akkor azzal azt akarom elérni, hogy elpiruljon vagy valamilyen kellemetlen érzése támadjon, ezt követően mindannyiszor, ahányszor csak felismeri a rőfögő hangot (és azzal együtt az én szándékomat), elpirul vagy kellemetlen érzése támad. Mondhatjuk, hogy ez a rőfögő hang jelent valamit nem természetesen? Nem hiszem. Ez arra a tényre mutat, hogy ahhoz, hogy X jelentsen valamit nem természetesen, a szándékolt hatásnak valami olyasfélének kell lennie, ami valamilyen értelemben a hallgatóság kontrollja alá esik, vagy az x mögötti szándék felismerése – az „indíték” szó bizonyos értelmét véve – nem annyira ok, mint inkább indíték a hallgatóság számára. Úgy tűnhet, mintha itt valamiféle kétértelműség lenne („indíték egy hiedelemre” és „indíték egy viselkedésre”), de én nem hiszem, hogy ez különösebben komoly. Bár bizonyos szempontból nem kétséges, hogy a hiedelmek indítékaira vonatkozó kérdések evidenciára vonatkozó kérdések, és mint ilyenek, lényegesen különböznek a viselkedések indítékaira vonatkozó kérdésektől, ennek ellenére egy x (leíró megnyilatkozás) kimondásában manifesztálódó szándék felismerése, vagyis egy indíték megléte egy hiedelemre vonatkozóan, hogy így és így van, legalábbis nagyon hasonló ahhoz, hogy „egy motívummal bírni” annak elfogadására, hogy valami így és így van. Döntések arról, hogy „valami így és így van” egyben magukkal hoznak olyan döntéseket is, „hogy elfogadjuk, hogy így és így van” (és ez az oka, hogy „vissza is utasíthatunk hiedelmeket” és „készítve is lehetünk hiedelmek-re”). (Az utcai „megtagadás” esete egészen más kezelésmódot igényel, mivel még a legtagabb értelemben sem mondhatjuk hogy valaki úgy „döntött”, hogy meg lett sértve; viszont visszautasíthatja, hogy meg lenne sértve.) Úgy látszik tehát, hogy a szándékolt hatásnak olyan dolognak vagy legalábbis olyan *fajta* dolognak kell lennie, amely a hallgatóság kontrollja alá esik.

Még egy pont, mielőtt egy-két ellenvetéshez érünk. Azt hiszem, abból, amit a nem természetes jelentés és a szándékolt felismerése kapcsolatáról mondtam, következik, hogy (amennyiben igazam van) csak az lehet releváns egy megnyilatkozás nem természetes jelentése szempontjából, amit elsődleges szándéknak nevezhetünk. Ha x kimondásában az a szándékom, hogy (e szándék felismerése révén) egy E hatást váltsak ki, és szándékomban áll az is, hogy ez az E hatás egy további F hatáshoz vezessen, akkor amennyiben az F megjelenése kizárólag E -től függ, nem hivatkozhatom F -re úgy, mint ami azon szándékom felismerésének függvénye, hogy E -t akarom kiváltani. Azaz, ha nekem szándékomban áll elérni, hogy egy ember megtegyen valamit, és ezt úgy szándékozom elérni, hogy bizonyos

információt adok neki, nem tekinthető relevánsnak megnyilatkozásom nem természetes jelentése szempontjából annak leírása, hogy mit szándékoztam megtenni vele.

Felmerülhet néhány kérdés azzal kapcsolatban, ahogy én az olyan szavakat, mint „szándék” és „felismerés” meglehetősen szabadon használom. Nem áll szándékomban egész „beszélő életünket” bonyolult pszichológiai esetek seregével benépesíteni, nem reménykedem abban sem, hogy megoldok valamiféle, a szándékolásra vonatkozó pszichológiai talányt, de szeretnék röviden érvelni amellelt, hogy semmiféle speciális nehézség nem keletkezik azáltal, ahogy én a „szándék” szót a jelentéssel kapcsolatban használom. Vannak esetek, amikor a megnyilatkozást egy tudatos „terv” vagy szándék explicit megfogalmazása kíséri vagy előzi meg (pl. deklarálom, hogyan fogom használni *x*-et, vagy felteszem magamnak a kérdést „hogyan lehet valamit elérni”). Egy ilyen explicit „terv” nyilvánvalóan nagy súllyal esik latba annak érdekében, hogy a megnyilatkozó szándékát azt (a jelentést), amit ki akart fejezni „megtervezett”-nek tekintsük; ez azonban nem bizonyító erejű; például, egy beszélő, aki deklarálja szándékát, hogy egy hétköznapi kifejezést nem hétköznapi módon kíván használni, visszacsúsztat a hétköznapi használatba. Hasonlóképpen a nem-nyelvi esetekben: ha egy cselekvő szándéka után kutatunk, egy előzetes kifejezés súlyosan esik latba; mindazonáltal egy ember tervezheti azt, hogy a szemétládába dob egy levelet, és mégis a postára viszi; amikor felemeli a kezét, lehet, hogy „magára eszmél” és *vagy* azt mondja, hogy „ez egyáltalán nem is állt szándékomban”, *vagy*, hogy „azt hiszem, mégiscsak be akartam dobni”.

Explicite megfogalmazott nyelv (vagy quasi-nyelv) szándékok kétségtelenül viszonylag ritkán fordulnak elő. Amikor hiányoznak, igen erősen ugyanolyan kritériumokra támaszkodunk, mint a nem-nyelvi szándékok azon eseteinél, ahol létezik egy általános használati mód. Egy-egy megnyilatkozó általában azt szándékozik közölni, amit normális körülmények között szoktak közölni (vagy amit normális körülmények között szándékoznak általában közölni) és jó okra van szükségünk annak elfogadásához, hogy egy egyedi használat eltér az általános használati módtól (pl. valaki sohasem ismerte vagy elfelejtette az általános használati módot). Hasonlóképpen a nem-nyelvi esetekben: az az elvárás él velünk szemben, hogy akcióink normális, szokásos következményeit szándékoljuk.

Olyan esetekben, ahol kétséges, hogy egy megnyilatkozó két vagy több dolog közül mit akar közölni, a megnyilatkozás (nyelvi vagy másféle) kontextusára igyekezünk hivatkozni és azt kutatjuk, hogy az alternatívák közül melyik lehet releváns azon többi dolog szempontjából, amit a megnyilatkozó mond vagy csinál, vagy az adott helyzetben melyik szándéka illik össze egy olyan céllal, amely nyilvánvalóan előtte lebeg (pl. egy ember, aki egy tűzesetnél „pumpá”-ért kiált, nem kerékpárpumpát akar). Kézenfekvők a nem-nyelvi párhuzamok: a kontextus a kritérium azon kérdés eldöntésében, hogy miért nyúlt a kezével a zsebébe az az ember, aki éppen most dugott cigarettát a szájába; egy nyilvánvaló végkifejlettel való összefüggés a kritérium annak megválaszolásában, miért fut egy ember egy bika előtt.

Bizonyos nyelv esetekben meg szoktuk kérdezni a megnyilatkozót a szándéka felől és ezen esetek közül néhányban (az olyan nagyon nehezekben, mint amikor egy filozófus azt kérte, hogy magyarázzak meg neki egy érthetetlen részlet jelentését a saját művében),

a válasz nem arra épül, amire a megnyilatkozó emlékszik, hanem inkább egy döntéshez hasonlít, egy döntéshez arról, hogyan kell venni azt, amit mondott. Itt nem sikerült nem nyelvi párhuzamot találnom; de az eset annyira speciális, hogy aligha adódik lényeges különbség.

Mindez nagyon kézenfekvő; azonban megmutatni azt, hogy nyelvi szándékok megítélésének kritériumai nagyon hasonlóak a nem nyelvi szándékok megítélésének kritériumaihoz, valójában annyit tesz, mint megmutatni, hogy a nyelvi szándékok nagyon hasonlóak a nem nyelvi szándékokhoz.

JEGYZETEK

¹ Stevenson, 1944.

² Stevenson, 1944:57.